

DOROTA APPENZELLER, WANDA NOWARA

PROCESY UPADŁOŚCIOWE BANKÓW KOMERCYJNYCH NA TLE EWOLUCJI SEKTORA BANKOWEGO W LATACH 1989 - 2001

I. PRZEMIANY W SEKTORZE BANKOWYM W POLSCE W LATACH 1989 - 2001

1. Podstawy prawne funkcjonowania banków w Polsce

Zmiany w polskiej bankowości zapoczątkowane zostały w roku 1989 poprzez ustawę o Narodowym Banku Polskim i ustawę Prawo bankowe¹. Ustawy te zmieniły rolę NBP i stworzyły warunki do powstania nowych instytucji bankowych, obok banków państwowych i spółdzielczych, także prywatnych w formie spółek akcyjnych.

Przepisy zawarte w Prawie bankowym ewoluowały². Zmiany były determinowane przez sytuację ekonomiczną w kraju i uwarunkowania zewnętrzne, z których największe znaczenie miało zapoczątkowane w 1991 roku zbliżanie się do Unii Europejskiej oraz członkostwo w OECD³. Wymuszały one liberalizację sektora bankowego oraz przyspieszały znoszenie kontroli nad przepływami kapitałowymi. W sierpniu 1997 roku uchwalono nową ustawę Prawo bankowe oraz ustawę o NBP⁴. Wprowadziły one kolejne zmiany w polskiej bankowości, określając na nowo zasady prowadzenia działalności bankowej, tworzenia i organizacji banków, oddziałów i przedstawicielstw banków zagranicznych oraz zasad sprawowania nadzoru bankowego. Ustawę Prawo bankowe kilkakrotnie nowelizowano uwzględniając kolejne przepisy europejskie⁵.

Dla rozwoju bankowości w Polsce ważne były również inne uchwalane w latach 90. akty prawne, w szczególności: ustawa o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków (1993), ustawa o rachunkowości (1994), ustawa o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej (1996)⁶. Pierwsza z wymienionych ustaw stworzyła podstawy przeciwdzia-

¹ Ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r., Dz. U. 1989, Nr 4, poz. 21 i 22.

² Pierwszy etap reformowania ustawy zamyka nowelizacja Prawa bankowego z grudnia 1992 roku (Dz. U. 1993, Nr 6, poz. 29).

³ Szerzej na temat wymogów wynikających z członkostwa w OECD oraz przygotowywania się do członkostwa w UE zob. K. Dąbrowska, M. Gruszczyński, *Kapitał zagraniczny w Polsce*, PWN, Warszawa 2001, s. 51 - 60.

⁴ Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku. Dz. U. 1997, Nr 140, poz. 938 i 939.

⁵ Zmiany następują zgodnie z ustalonym harmonogramem harmonizacji prawa bankowego oraz zapisami odnoszącymi się do okresu przejściowego, zamykającego się datą 1 lutego 2004 roku.

⁶ Kolejno: Dz. U. 1993, Nr 18, poz. 82; Dz. U. 1994, Nr 121, poz. 591; Dz. U. 1996, Nr 90, poz. 406.

łania sytuacjom kryzysowym i rozwiązywania problemu złych kredytów⁷, druga umożliwiła dokładną ocenę sytuacji poszczególnych banków i całego systemu bankowego, trzecia dała podstawy do konsolidacji banków.

Istotnym elementem przebudowy systemu bankowego w Polsce było także stworzenie zasad jego bezpieczeństwa. W tym celu, w 1989 roku powołano instytucję nadzoru bankowego, a w 1994 roku Bankowy Fundusz Gwarancyjny (BFG)⁸. Nadzór bankowy do roku 1997 był sprawowany przez NBP, później został powierzony kolegialnemu organowi administracji publicznej – Komisji Nadzoru Bankowego (KNB). Organem wykonawczym nadzoru był i pozostaje Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego (GINB) – organ wydzielony w strukturze organizacyjnej NBP⁹. Z kolei BFG to instytucja zajmująca się gwarantowaniem depozytów bankowych. Ponadto, zgodnie z ustawą, jest on upoważniony do udzielania pomocy podmiotom, objętym obowiązkowym systemem gwarantowania środków pieniężnych w przypadku powstania niebezpieczeństwa ich niewypłacalności.

Odrębne akty prawne zdeterminowały rozwój sektora banków spółdzielczych w Polsce. Były to trzy ustawy, uchwalone kolejno w latach 1990, 1994 i 2001¹⁰. Wprowadzone przez nie zmiany dotyczyły struktury¹¹ tego sektora, obowiązków w zakresie przepływów pieniężnych, poziomu wymaganego kapitału, standaryzacji procedur wewnętrznych, szkoleń i pomocy prawnej. Ustawy wprowadziły także fundusze pomocy wewnętrznej jako rodzaj wzajemnego zabezpieczenia.

2. Ewolucja systemu bankowego

Do 1989 roku system bankowy w Polsce był częścią gospodarki centralnie planowanej. W końcu 1988 roku na sektor bankowy składały się 3 banki państwowe (PKO Bank Państwowy, Bank Gospodarstwa Krajowego i Bank Rozwoju Eksportu), 2 spółki akcyjne (Bank Handlowy, Bank Polska Kasa Opieki), 1 bank państwowo-spółdzielczy (Bank Gospodarki Żywnościowej) oraz sieć zrzeszonych w nim 1663 małych, lokalnych banków spółdzielczych. W 1989 roku z oddziałów regionalnych NBP wydzielono

⁷ Ustawa pozwoliła na wzmocnienie finansowe banków i zrestrukturyzowanie ich portfela kredytowego, utworzenie rynku obrotu wierzytelnościami, zmniejszenie zatorów płatniczych, wprowadzenie regularnego monitorowania sytuacji finansowej banków.

⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 roku. Dz. U. 1995, Nr 4, poz. 18.

⁹ Główne zadania KNB to określanie zasad działania banków, nadzorowanie, dokonywanie okresowych ocen. Główne zadania GINB to: licencjonowanie banków, monitorowanie, przygotowywanie regulacji ostrożnościowych oraz działania nadzorcze wobec banków w sytuacji kryzysowej. Szerzej na temat roli i działalności GINB i KNB zob. *Bankowość*, red. W. Jaworski, Poltext, Warszawa 2000, s. 236 - 256.

¹⁰ Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 roku. Dz. U. 1994, Nr 80, poz. 360 oraz Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 roku, Dz. U. 2000, Nr 119, poz. 1521.

¹¹ Do dnia wejścia w życie ustawy z 1990 roku banki spółdzielcze prowadziły działalność w ramach obligatoryjnego zrzeszenia w Banku Gospodarki Żywnościowej (BGŻ). W okresie 1991 - 1993 utworzono trzy banki zrzeszające. Następna ustawa zakładała trójstopniową strukturę złożoną z banków spółdzielczych, banków regionalnych oraz banku krajowego. Ustawa z 2001 roku – o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających – wprowadziła ponownie strukturę dwuszczeblową i nałożyła na banki spółdzielcze, posiadające fundusze własne w wysokości mniejszej niż 5 mln EUR, obowiązek zrzeszania się. Bank ma swobodę wyboru banku zrzeszającego i możliwość jego zmiany, a ponadto banki zrzeszające mogą się łączyć ze sobą.

dziewięć państwowych banków uniwersalnych, które przejęły działalność depozytowo-kredytową¹². Dalsze przemiany sektora bankowego to przede wszystkim rozwój sieci banków komercyjnych z udziałem kapitału mieszanego, prywatyzacja banków, wzrost napływu kapitału zagranicznego, procesy konsolidacji oraz procesy likwidacji i upadłości banków.

W latach 1989 - 1992, w rezultacie liberalnej polityki licencyjnej powstało 70 banków komercyjnych o kapitale mieszanym¹³. Niewiele z nich zachowało do dzisiaj pierwotny status i skład akcjonariatu. W zakładaniu banków uczestniczył kapitał prywatny i państwowy. Banki powstawały z różnych przesłanek. Jednostki administracji państwowej tworzyły banki dla realizacji misji społeczno-gospodarczych¹⁴, z inicjatyw lokalnych powstawały banki dla zapewnienia obsługi i finansowania wybranych sektorów gospodarki lub wspierania rozwoju danego regionu¹⁵. W obu przypadkach były to jednak banki małe, niekonkurencyjne wobec dużych uniwersalnych banków komercyjnych i dlatego z czasem większość z nich zmuszona została do przekształceń lub stała się obiektem przejęć przez większe jednostki. Okres od 1990 do pierwszej połowy 1992 roku sprzyjał również zakładaniu banków zagranicznych w Polsce. W tym okresie utworzono 7 spółek akcyjnych z przeważającym udziałem kapitału zagranicznego oraz 3 oddziały banków zagranicznych¹⁶.

Rosnąca liczba banków komercyjnych osiągnęła maksimum – 87 banków – w 1993 roku. W następnych latach, pomimo powstawania nowych banków, ogólna ich liczba zmniejszała się (por. tabela 1). W latach 1993 - 1994 wzrost liczby banków uległ zahamowaniu na skutek restrykcyjnej polityki licencyjnej, którą zaczął prowadzić bank centralny. Postawa NBP wynikała z trudnej sytuacji finansowej wielu banków, zagrażającej stabilności całego sektora. Zatrzymano również proces tworzenia nowych banków przez kapitał zagraniczny, który mógł być dopuszczony do rynku tylko pod warunkiem udziału w dokapitalizowaniu i sanacji polskich banków.

W okresie od 1995 do 1998 roku liczba banków niewiele się zmieniła. Z jednej strony kapitał zagraniczny utworzył 10 nowych banków oraz przejął kontrolę nad 7 bankami wymagającymi dokapitalizowania. Z drugiej strony następowały przejęcia, połączenia i likwidacje banków. Możliwości podejmowania działalności przez polskie podmioty ograniczyło w tym czasie wymagane do otrzymania licencji bankowej minimum kapitałowe (w wysokości 5 mln ECU) i konkurencja na rynku usług bankowych. W omawia-

¹² Były to: Wielkopolski Bank Kredytowy, Bank Śląski, Bank Przemysłowo-Handlowy, Bank Gdański, Powszechny Bank Kredytowy, Bank Zachodni, Pomorski Bank Kredytowy, Bank Depozytowo Kredytowy, Powszechny Bank Gospodarczy.

¹³ O ile nie wskazano inaczej informacje pochodzą ze stron internetowych NBP – www.nbp.pl, między innymi z opracowania pod tytułem *System bankowy w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*.

¹⁴ Na przykład: Bank Ochrony Środowiska, Bank Rozwoju Budownictwa Mieszkaniowego, Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.

¹⁵ Na przykład: CUPRUM Bank, Bank Morski, Bank Częstochowa.

¹⁶ Pierwszym bankiem zagranicznym był Bank Amerykański w Polsce. 3 oddziały banków zagranicznych to: Societe Generale, ING Bank Warsaw i American Express. Ważnym motywem inwestowania przez kapitał zagraniczny na polskim rynku bankowym było dążenie do obsługi firm międzynarodowych rozpoczynających działalność w Polsce. Czynnikiem dodatkowym zachęcającym inwestorów zagranicznych były ulgi podatkowe oraz swoboda transferu 15% zysków.

nym okresie, w sektorze banków spółdzielczych powstało 8 banków regionalnych.

Tabela 1

Liczba banków w Polsce (bez banków w stanie upadłości i w likwidacji)

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Banki komercyjne, z tego	87	82	81	81	83	83	77	74	71
z przewagą kapitału państwowego	29	29	27	24	15	13	7	7	7
z przewagą kapitału prywatnego	58	53	54	57	68	70	70	67	64
– z tego kontrolowane przez inwestorów zagranicznych	10	11	18	25	29	31	39	47	48
Banki spółdzielcze	1653	1612	1510	1394	1295	1189	781	680	642
Sektor bankowy	1740	1694	1591	1475	1378	1272	858	754	713

Źródło: NBP.

Z początkiem 1999 roku nastąpiło zniesienie formalnych ograniczeń wobec banków zagranicznych¹⁷. Zaowocowało to zwiększeniem udziału kapitału zagranicznego w polskim sektorze bankowym. W efekcie, na koniec 2001 roku podmioty zagraniczne bezpośrednio kontrolowały 17 spółek akcyjnych ze 100% udziałem kapitału zagranicznego (w tym 4 spółki założone przez polskie podmioty, a następnie przejęte przez zagranicznych inwestorów), 1 oddział banku zagranicznego i 20 spółek z większościowym udziałem kapitału zagranicznego (4 założone przy udziale podmiotów zagranicznych, a 16 przejętych w procesie prywatyzacji lub w następstwie dokapitalizowania)¹⁸. Udział kapitału zagranicznego w kapitale zakładowym banków komercyjnych w Polsce wynosił w 2001 roku 58% i pochodził z 14 krajów¹⁹. Najwięcej zainwestował kapitał niemiecki oraz amerykański. Wysokie udziały ma także kapitał holenderski, irlandzki i portugalski.

Powstanie banków prywatnych i z kapitałem mieszanym spowodowało wzrost udziału własności prywatnej w sektorze bankowym. Istotne zmiany w tym zakresie nastąpiły w wyniku rozpoczętej w 1991 roku prywatyzacji dużych banków państwowych²⁰. Program prywatyzacji zakładał komercjalizację, a następnie prywatyzację kapitałową. Na koniec 2001 roku pod bezpośrednią kontrolą Skarbu Państwa pozostawały tylko trzy banki: PKO BP S.A., BGŻ S.A. oraz Bank Gospodarstwa Krajowego. Opisane procesy pociągnęły za sobą zmianę struktury właścicielskiej aktywów i depozytów bankowych (por. tabela 2). Akcję kredytową oraz lokaty depozytów przejęły

¹⁷ W praktyce liberalizacja polskiego sektora bankowego nie jest jeszcze całkowita, gdyż banki zagraniczne nie mają na razie szans na tworzenie oddziałów. Mogą one tylko tworzyć banki-córki.

¹⁸ Zob. *Sytuacja finansowa banków w 2001 roku. Synteza*, GINB, Warszawa 2002, s. 8.

¹⁹ Udział kapitału zagranicznego w sektorze bankowym jest znacznie wyższy niż w większości krajów europejskich. W szczególności jest on u nas wyższy niż w innych krajach kandydujących do Unii Europejskiej. Kapitał ten wywarł korzystny wpływ na rozwój sektora, ale równocześnie stworzył szereg zagrożeń. Szerzej zob. J. Zombirt, *Zagraniczne banki w Polsce*, w: *Korporacje międzynarodowe w Polsce*, pod red. A. Zorskiej, Difin, Warszawa 2002, s. 162 - 165.

²⁰ Harmonogram zakładał zakończenie prywatyzacji do 1996 roku, ale udało się to tylko w przypadku 4 banków. Ostatecznie prywatyzację, przeprowadzoną przy dużym udziale kapitału zagranicznego, sfinalizowano w 1999 r.

banki prywatne, głównie banki z większościowym kapitałem zagranicznym. Równocześnie w całym sektorze bankowym na sile przybrały procesy konsolidacyjne. Miały one miejsce przede wszystkim w grupie największych instytucji, co powstałym konglomeratom dało dużą przewagę nad jednostkami średnimi. O silnej koncentracji świadczy udział 10 największych banków w aktywach i depozytach całego sektora bankowego. Na koniec 2001 wynosił on odpowiednio 74,1% i 77,6%.

Tabela 2

Udział % wyróżnionych grup banków w udzielonych kredytach netto i przyjętych depozytach

Wyszczególnienie	Udzielone kredyty				Przyjęte depozyty			
	1993	1996	1999	2001	1993	1996	1999	2001
Banki komercyjne, z tego	92,9	93,9	94,9	94,2	92,4	94,5	95,0	94,4
z przewagą kapitału państwowego	79,3	61,3	21,4	20,5	81,1	70,1	29,3	28,7
z przewagą kapitału prywatnego	13,6	32,6	73,5	73,7	11,3	24,4	65,7	65,7
– z tego kontrolowane przez inwestorów zagranicznych	2,7	16,0	50,9	71,3	2,1	12,2	45,6	63,9
Banki spółdzielcze	7,1	6,1	5,1	5,8	7,6	5,5	5,0	5,6
Sektor bankowy	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: NBP.

Jak wspomniano, nieco odmienny przebieg miały przekształcenia spółdzielczego sektora bankowego. Od początku lat 90. w sektorze tym obserwowano systematyczne zmniejszanie liczby banków. W dużej mierze nastąpiło to w wyniku procesów konsolidacyjnych, które przybrały na sile w 1996 roku (por. tabela 3). Procesy konsolidacji wynikały z rosnącej konkurencji ze strony banków komercyjnych. Rekordowa ilość 406 połączeń miała miejsce w 1999 roku i była związana z uchwałą KNB ustalającą minimum kapitałowe. Należy podkreślić, że połączenia w sektorze banków spółdzielczych oznaczały zmniejszenie liczby podmiotów, lecz nie placówek – działających po połączeniu jako oddziały lub ekspozytury²¹. Łącznie do 2001 roku liczba banków zmniejszyła się o ponad 60%. Spowodowało to zmniejszanie udziału sektora bankowości spółdzielczej w udzielonych kredytach i przyjętych depozytach. Zasadniczo w sektorze spółdzielczym nie powstawały w tym czasie nowe banki, z wyjątkiem wspomnianych już banków zrzeszających. Na koniec 2001 roku banki spółdzielcze były zrzeszone w 10 strukturach²².

²¹ Czynnikiem determinującym proces łączeń banków spółdzielczych jest konieczność osiągnięcia kolejnych progów kapitałowych. Termin osiągnięcia następnego progu kapitałowego, w wysokości 500 tys. EUR przypada na koniec 2005 roku (obecnie ten próg spełniają 252 banki), kolejny zaś – w wysokości 1 mln EUR – przypada na koniec 2010 roku.

²² Według przewidywań NBP w wyniku planowanych fuzji banków zrzeszających powstaną 3 spółdzielcze grupy bankowe, a niektóre banki spółdzielcze, o odpowiednio wysokich funduszach, zdecydują się na funkcjonowanie poza zrzeszeniami. Zob. *Synteza finansowa banków w 2001 roku*, NBP, Warszawa 2002, s. 9.

3. Upadłości i przejęcia banków

Upadłość ekonomiczną można zdefiniować jako utratę przez jednostkę gospodarczą wypłacalności, co w określonych warunkach doprowadzić może do ogłoszenia jej upadłości w sensie prawnym. Zazwyczaj upadłość instytucji bankowej grozi wywołaniem tzw. efektu domina, to znaczy spowodować może trudności finansowe wielu, często sprawnie dotychczas działających banków i przedsiębiorstw, oraz różnorodne koszty społeczne. W związku z tym zagrożone upadłością banki nie są generalnie traktowane tak samo jak inne jednostki gospodarcze w podobnej sytuacji ekonomicznej. Często umocowane do tego organa wstrzymują podjęcie decyzji o ogłoszeniu upadłości i ratują tym samym przed likwidacją nieefektywne banki, opierając się przy tym na dobrze znanej zasadzie: „zbyt duży, żeby upaść” lub „zbyt ważny, żeby upaść”.

Śród banków komercyjnych, utworzonych w Polsce we wczesnym okresie funkcjonowania nowego systemu, sądy ogłosiły upadłość tylko 5 banków. Były to: w 1995 roku Bank Komercyjny Poznań, Agrobank oraz Bank Promocji Eksportu Animex, w 1999 roku Savim Bank i w 2000 roku Bank Staropolski. Równocześnie, oprócz upadłości w sensie prawnym, pojawiły się również przypadki upadłości w sensie ekonomicznym. Dotyczyły one banków, które z powodu złej kondycji finansowej nie były w stanie dalej samodzielnie funkcjonować i zostały przejęte przez nowych inwestorów. W latach 1993 - 2001 banków takich było łącznie 15 (por. tabela 3).

Tabela 3

Zmiany liczby banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 1993 - 2001

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Razem
Banki komercyjne										
Upadłość	—	—	3	—	—	—	1	1	—	5
Likwidacja	—	—	—	—	1	1	—	1	—	3
Przejęcie	1	6	2	2	1	—	1	2	—	15
Połączenie	1	—	1	2	2	1	5	1	5	18
Zmniejszenie razem	2	6	6	4	4	2	7	5	5	41
Banki spółdzielcze										
Upadłość	10	23	57	30	6	4	—	—	1	131
Likwidacja	—	5	9	12	15	6	1	—	—	48
Przejęcie	—	—	—	—	—	—	1	2	2	5
Połączenie	—	13	37	74	78	96	406	99	35	838
Zmniejszenie razem	10	41	102	116	99	106	408	101	38	1021

Źródło: NBP.

W każdej gospodarce, ze względu na różnorodne negatywne skutki gospodarcze, ogłoszenie upadłości banku jest zawsze decyzją ostateczną, podejmowaną po wyczerpaniu wszelkich środków naprawczych i po przeprowadzeniu kompleksowej kalkulacji związanych z nią kosztów. Jak

wskazują doświadczenia państw zachodnich, banku nie da się uzdrowić bez silnego wsparcia kapitałowego²³. W opinii specjalistów, brak inwestora strategicznego był jedną z podstawowych przyczyn ogłoszenia upadłości Agrobanku, Animexu i Savim Banku, które w przypadku dokapitalizowania miały szansę przeżycia.

Upadłość banków nie pojawia się nagle, lecz jest procesem długotrwałym, obejmującym kilka faz. W literaturze wyodrębnia się zazwyczaj trzy takie fazy. Pierwsza trwa około dwóch lat i przejawia się pogorszeniem ogólnej kondycji finansowej banku. Druga faza trwa również około dwóch lat i charakteryzuje się przyciąganiem uwagi nadzoru bankowego do danego banku, przy braku świadomości zagrożenia w samym banku. Ostatnia, trzecia faza to ostry kryzys w działalności banku, w czasie którego zagrożenie upadłością gwałtownie rośnie. O ile nie zostaną podjęte radykalne działania naprawcze, bank taki w ciągu roku upada²⁴.

Jak z polskich i zagranicznych doświadczeń wynika, przyczyny upadłości banków (podobnie jak innych jednostek gospodarczych) dzielą się na dwie grupy: przyczyny endogeniczne, związane bezpośrednio z funkcjonowaniem banku, i przyczyny egzogeniczne, niezależne od banku, a związane z ogólną sytuacją w sektorze bankowym i w całej gospodarce²⁵. Spośród przyczyn endogenicznych najważniejsze to: 1) oszustwa i defraudacje, 2) złe zarządzanie, w szczególności aktywami banku, 3) brak sprawnych, wewnętrznych procedur kontrolnych, 4) zła kondycja finansowa banku, 5) niedokapitalizowanie. Najważniejsze przyczyny egzogeniczne to: 1) ogólny spadek zaufania społeczeństwa do instytucji bankowych (spowodowany m.in. niekorzystnymi komentarzami w prasie), 2) problemy innego banku czy grupy zależnej, którego częścią jest bank, 3) niekorzystne warunki makroekonomiczne.

W Polsce, w istocie tylko w dwóch przypadkach kłopoty banku wynikały z niegospodarności o znamionach przestępstwa. Tak było w przypadku Banku Staropolskiego oraz Banku Rozwoju Rolnictwa Rolbanku, uratowanego przed upadłością dzięki przejęciu w 1996 roku przez Bank Zachodni. Znacznie częściej przyczyną trudności w funkcjonowaniu banków było nieumiejętne zarządzanie, przejawiające się w niewłaściwych kierunkach inwestowania i podejmowaniu nadmiernego ryzyka, przy braku lub niewłaściwym funkcjonowaniu systemu kontroli wewnętrznej i zewnętrznej. Dodatkowo na początku lat 90. nastąpiła koncentracja kredytów w słabych, niestabilnych sektorach gospodarki, pojawiły się bankructwa głównych kredytobiorców²⁶, a na to wszystko nałożyły się niesprzyjające warunki makroekonomiczne.

²³ Stopniowa windykacja kredytów i ostrożne postępowanie przeprowadzone, gdy bank zaczyna przynosić straty mogą tylko powstrzymać powiększanie tej straty.

²⁴ Por. J. Solarz, *Zarządzanie strategiczne w bankach*, Poltext, Warszawa 1997, s. 36 - 37 i 42.

²⁵ Na podstawie B. Zdanowicz, T. Obal, *Pierwotne źródło - złe zarządzanie*, „Bank” 1999, nr 3 i A. Miklaszewicz, *Samopowielające się bankructwa*, „Prawo i Gospodarka” 1999, nr 78.

²⁶ Wprowadzenie w 1992 roku jednolitych zasad ewidencji i sprawozdawczości ujawniło bardzo niską jakość należności kredytowych banków. W dużej mierze było to rezultatem trudności finansowych przedsiębiorstw państwowych, będących najważniejszymi klientami banków państwowych, choć była to również konsekwencja złego zarządzania ryzykiem. W związku z kryzysem opracowano w 1993 roku program restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków. Rok 1993 zamknął się ujemnym wynikiem finansowym sektora, a współczynnik wypłacalności 18 banków kształtował się na bardzo niskim poziomie. Później nastąpiła poprawa.

Szczegółowe informacje dotyczące przemian zachodzących w sektorze banków komercyjnych w ostatnim 10-leciu zawiera tabela 4. Zamieszczono w niej alfabetycznie wszystkie banki komercyjne, które znalazły się w rankingu „Gazety Bankowej” w roku 1993. Obok podano informację, czy dany bank uległ likwidacji w wyniku upadłości, nadal funkcjonuje pod niezmienioną nazwą, czy też funkcjonuje w „zmienionej formie” lub pod zmienioną nazwą, w wyniku któregoś z omówionych wyżej procesów (przejęcia lub połączenia). Tabela nie obejmuje tych banków, które powstały po 1992 roku, o ile nie były w żaden sposób powiązane z bankami komercyjnymi funkcjonującymi w roku 1992.

Tabela 4

Przemiany w sektorze banków komercyjnych po 1992 roku

1992	Symbol*		2002
1	2	3	4
AGROBANK S.A. Warszawa	AGRO	upadł 1995	
ANIMEX Bank S.A. Warszawa	ANIM	upadł 1995	
Baltic Bank S.A. Gdańsk	BALT	zlikwidowany w drodze sprzedaży PBK 1993	
Bank Amerykański w Polsce Warszawa	AMER		Bank Amerykański w Polsce S.A. „Amerbank”
Bank Częstochowa S.A.	CZEST	kontrolowany przez BRE 1998	Bank Częstochowa S.A.
Bank Depozytowo-Kredy- towy S.A. w Lublinie	BDK	połączony z PEKAO 1999	
Bank Gdański	GDAN	połączony z BIG 1997	BIG Bank Gdański S.A.
Bank Gospodarstwa Krajowego	BGK		Bank Gospodarstwa Krajowego
Bank Handlowy Warszawa	BH	połączony z CITIBANK 2001	Bank Handlowy w Warszawie S.A.
Bank Komercyjny Poznań S.A.	POSN	upadł 1995	
Bank Komunalny S.A. Gdynia	KOMUN	zmiana nazwy 2001	Nordea Bank Polski S.A.
Bank Morski S.A. Szczecin	MORS	przejęty przez PBK 1997	
Bank Ochrony Środowiska Warszawa		BOS	Bank Ochrony Środowiska S.A.
Bank Pocztowy S.A. Bydgoszcz	POCZ		Bank Pocztowy S.A.
Bank Podlaski S.A. Siedlce	PODL	zmiana nazwy 1998	AIG Bank Polska S.A.
Bank Przemysłowo-Hand- lowy Kraków	BPH	połączony z PBK 2001	Bank Przemysłowo-Hand- lowy PBK S.A.
Bank Przemysłowy S.A. Łódź	BPL		Bank Przemysłowy S.A.
Bank Regionalny S.A. Rybnik	REG	przejęty przez Kredyt Bank 1996	

1	2	3	4
Bank Rozwoju Cukrownictwa Poznań	BRC	kontrolowany przez Bank Handlowy od 1998	Bank Rozwoju Cukrownictwa S.A.
Bank Rozwoju Eksportu Warszawa	BRE		BRE Bank S.A.
Bank Rozwoju Rolnictwa S.A. Poznań	BRR	przejęty w 1996 roku przez Bank Zachodni	
Bank Spółem S.A. Warszawa	SPOL	przejęcie 75% akcji przez spółkę „LOOK Finansowanie Inwestycji” 2002	
Bank Staropolski S.A. Poznań	STARO	upadł 2000	
Bank Śląski Katowice	BŚL	połączony z ING 2001	ING Bank Śląski S.A.
Bank Świętokrzyski, Kielce	BŚW	zmiana nazwy 1998	LUKAS Bank Świętokrzyski S.A.
Bank Turystyki S.A. Warszawa	TUR	zmiana nazwy 1993 i 1998	Bank Współpracy Europejskiej
Bank Unii Gospodarczej S.A. Warszawa	BUG		Bank Unii Gospodarczej S.A.
Bank Własności Pracowniczej S.A. Gdańsk	PRAC	przejęty przez Nordea 2001	
Bank Wschodni S.A. Białystok	WSCH	zarząd komisyjny 2002	Bank Wschodni S.A.
Bank Współpracy Regionalnej S.A.	WREG	zmiana nazwy 2001	Deutsche Bank 24 S.A.
Bank Zachodni S.A. Wrocław	BZ	połączony z WBK 2001	Bank Zachodni WBK S.A.
Bank Ziemi Radomskiej S.A.	BZR	zmiana nazwy na Bank Energetyki, a w 1999 połączenie z BISE	Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych S.A.
Bank Ziemski S.A. Warszawa	ZIEM	zlikwidowany w drodze sprzedaży Kredyt Bankowi 1993	
BGŻ Warszawa	BGŻ		Bank Gospodarki Żywnościowej S.A.
BIG S.A. Warszawa	BIG	połączony z Bankiem Gdańskim 1997	BIG Bank Gdański S.A.
BISE S.A. Warszawa	BISE		Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych S.A.
Bud-Bank S.A. Warszawa	BUD_B	kontrolowany przez BGK od 1999	Bud-Bank S.A. Warszawa
Bydgoski Bank Budownictwa S.A.	BBB	oddział w Bydgoszczy przejęty przez WBK 1996	
Bydgoski Bank Komunalny S.A.	BBK	przejęty przez Pierwszy Komercyjny Bank w Lublinie 1994	
CITIBank Poland S.A. Warszawa	CITI	połączony z Bankiem Handlowym 2001	Bank Handlowy w Warszawie S.A.
Creditanstalt S.A. Warszawa	CA	przejęty przez PBK 2000	

1	2	3	4
Cukrobank S.A. Wrocław	CUKR		Bank Cukrownictwa CUKROBANK S.A.
CUPRUM Bank S.A. Lubin	CUPR	kontrolowany przez Bank Handlowy od 1994	CUPRUM-BANK S.A.
DEG Bank Secesyjny S.A. Katowice	DEG	od 1994 kontrolowany przez Bank Współpracy Regionalnej, w 1999 przejęty przez DB24	
Dolnośląski Bank Gospodarczy S.A. Wrocław	DBG	w likwidacji od 1995	
GECOBANK S.A. Warszawa	GECO	przejęty przez Kredyt Bank 1995	
Gliwicki Bank Handlowy S.A.	GBH	przejęty przez WBK 2000	
Glob S.A. Warszawa	GLOB	przejęty przez Kredyt Bank 1996	
Głogowski Bank Gospodarczy S.A.	GBG	przejęty przez WBK 1994	
Gospodarczy Bank Południowo-Zachodni S.A. Wrocław	GBPZ		Gospodarczy Bank Południowo-Zachodni S.A.
Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A.	GBW		Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A.
Górnośląski Bank Gospodarczy S.A. Katowice	GBGK	kontrolowany przez PBK od 1995	Górnośląski Bank Gospodarczy S.A.
INTERBANK S.A. Warszawa	INTER	przejęty przez ABN AMRO Bank 1994	
Interkrakbank S.A. Kraków	KRAK	w 1994 przejęty przez BWR, obecnie Deutsche Bank 24 S.A.	
Invest Bank S.A. Poznań	INV		Invest Bank S.A.
Kredyt Bank S.A. Warszawa	KB		Kredyt Bank S.A.
Łódzkie Towarzystwo Kredytowe S.A.	ŁTK	zmiana nazwy 1993 i 1997	LG Petro Bank S.A.
MEGAbank S.A. Warszawa	MEGA	przejęty przez Bayerische Vereinsbank 1995	
Międzynarodowy Bank w Polsce S.A. Warszawa	MIEDZ	zmiana nazwy 1997	Credit Lyonnaise Bank Polska S.A.
PeKaO S.A. Warszawa	PEKAO	połączony z PBG, BDK i PBKS 1999	Bank PEKAO S.A.
Pierwszy Polsko-Amerykański Bank	PIERW	zmiana nazwy 2000	Fortis Bank Polska S.A.
PKO BP	PKO		PKO BP
Polski Bank Rozwoju Warszawa	PBR	przejęty przez BRE 1998	
Polsko-Amerykański Bank Hipoteczny S.A.	HIP	zmiana nazwy	GE Capital Bank S.A.

1	2	3	4
Polsko-Kanadyjski Bank Św. Stanisława S.A.	STAN	zmiana nazwy 2000	Danske Bank Polska S.A.
Pomorski Bank Kredytowy S.A. Szczecin	POMBK	połączony z PEKAO 1999	
Powszechny Bank Gospodarczy S.A. Łódź	PBG	połączony z PEKAO 1999	
Powszechny Bank Kredytowy Warszawa	PBK	połączony z BPH 2001	Bank Przemysłowo-Handlowy PBK S.A.
Raiffeisen Centrobank S.A. Warszawa	RAIF		Raiffeisen Bank Polska S.A.
Solidarność Chase DT Bank S.A.	CHASE	zmiana nazwy 1999	GE Bank Mieszkaniowy S.A.
SOPOT Bank S.A.	SOPOT	zlikwidowany w drodze sprzedaży Bankowi Gdańskiemu 1995	
Wielkopolski Bank Kredytowy Poznań	WBK	połączenie z BZ 2001	Bank Zachodni WBK S.A.
Wschodni Bank Cukrownictwa S.A. Lublin	WBCU	zarząd komisaryczny 2002	Wschodni Bank Cukrownictwa S.A.

Źródło: Opracowanie własne (lista banków komercyjnych dla roku 1992 obejmuje banki z rankingu „Gazety Bankowej” nr 27/1993).

* Symbole zastosowano w analizie empirycznej, której wyniki omówione zostały w drugiej części artykułu.

W sektorze spółdzielczym, w okresie od 1993 do 2001 roku upadło 131 banków, przy czym po roku 1998 miało miejsce ogłoszenie upadłości tylko jednego banku, za to pojawiły się liczne przejęcia. W wielu bankach spółdzielczych zagrożonych upadłością uruchamiano realizację programów naprawczych. Na przykład w 1993 roku postępowanie naprawcze rozpoczęto w 680 bankach, spośród których ponad 250 spełniało ustawowe przesłanki ogłoszenia upadłości. W 1994 roku, kiedy wprowadzono nowe formy pomocy²⁷ finansowej i technicznej, mającej na celu uzdrowienie sektora spółdzielczego oraz wsparcie zapoczątkowanych w nim przemian strukturalnych, pojawiły się procesy konsolidacyjne, które także przyczyniły się do zmniejszenia liczby upadających banków spółdzielczych.

4. Nadzór bankowy i działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego

Początkowo nadzór bankowy miał ograniczone możliwości sankcji wobec banków. Dopiero w lutym 1992 roku dano mu większe uprawnienia w zakresie ustalania norm ostrożnościowych i podejmowania działań interwencyjnych. Dalsze rozszerzenie uprawnień przyniósł rok 1997. Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, sprawując kontrolę nad bankami znajdu-

²⁷ Były to: obligacje restrukturyzacyjne, pożyczki, kredyt wekslowy NBP, zwolnienie z obowiązku utrzymywania rezerwy obowiązkowej, zwolnienia podatkowe.

jącymi się w trudnej sytuacji finansowej²⁸, prowadził bieżącą analizę ich funkcjonowania, opiniował programy postępowania naprawczego, oceniał ich realizację, a następnie dokonywał ich akceptacji lub proponował zmiany. W wypadku banków, których program postępowania naprawczego nie był wystarczający lub jego realizacja nie była należyta, nadzór bankowy uchwalał najczęściej ustanowienie zarządu komisarycznego lub przejęcie przez inny bank, a tylko w ostateczności zawieszenie działalności. GINB pierwotnie udzielał także, choć w niewielkim zakresie, pomocy finansowej bankom w trudnej sytuacji, później zadanie to zostało na mocy ustawy przekazane BFG. Pomoc finansowa BFG skierowana była do banków, które znalazły się w obliczu utraty wypłacalności i podejmowały samodzielną sanację. BFG wspierał także procesy łączenia się banków zagrożonych z silnymi jednostkami bankowymi²⁹. W latach 1995 - 1996 fundusz przede wszystkim koncentrował się na sprawnym wypełnianiu zobowiązań w stosunku do klientów tych banków, które znajdowały się w stanie upadłości. Począwszy od połowy 1996 roku na pierwszy plan wysunęła się działalność pomocowa nakierowana na likwidowanie przyczyn, które mogłyby doprowadzić do upadłości banku. Od początku działalności do końca 2001 roku BFG udzielił pomocy finansowej w łącznej kwocie 1930 mln PLN (por. tabela 5)³⁰. Kwota ta została przeznaczona na:

- a) samodzielną sanację banków spółdzielczych i komercyjnych – 1228 mln PLN,
- b) działania konsolidacyjne banków spółdzielczych i komercyjnych – 667 mln PLN,
- c) zakup akcji banków komercyjnych – 35 mln PLN.

Łącznie udzielono pomocy 77 bankom, z czego tylko 2/3 stanowiły banki spółdzielcze. Spośród 26 banków komercyjnych, które uzyskały pomoc, aż w 12 przypadkach była ona związana z przejmowaniem przez nie banków spółdzielczych.

Tabela 5

Liczba i kwota udzielonych pożyczek przez BFG w latach 1996 - 2001

Pożyczkobiorcy	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Razem	Kwota mln zł
Banki spółdzielcze	4	21	10	9	4	3	51	239,0
Samodzielną sanacją	2	17	5	3	0	1	28	163,0
Procesy łączeniowe	2	4	5	6	4	2	23	76,0
Banki komercyjne	5	7	7	2	2	3	26	1619,4
Samodzielną sanacją	1	3	2	0	0	2	8	1065,0
Przejęcia banków spółdzielczych	2	3	5	1	1	0	12	86,5
Przejęcia banków komercyjnych	2	1	0	1	1	0	5	504,9
Zakup akcji	0	0	0	0	0	1	1	35,0
Ogółem	9	28	17	11	6	6	77	1930,4

Źródło: BFG.

²⁸ Na przykład w roku 2000 GINB sprawował nadzór nad 20 bankami komercyjnymi realizującymi programy naprawcze lub zobowiązanymi do wszczęcia procesu sanacyjnego: 10 bankami w likwidacji, 6 w upadłości, 4 bankami, które przejęły przedsiębiorstwa bankowe innych banków. Wśród banków spółdzielczych GINB obserwował i analizował realizację 122 programów naprawczych. Zob. *Raport Roczny NBP 2000*, s. 115 - 122, *Raport Roczny NBP 1998*, s. 58 - 64.

²⁹ Szerzej na temat roli i działalności BFG zob. *Bankowość*, op. cit., s. 257 - 262.

³⁰ Informacje ze stron internetowych BFG: www.bfg.pl.

Miarą efektywności pomocy udzielonej bankom przez BFG jest kwota środków gwarantowanych, którą wypłaciłby Fundusz w przypadku upadłości tych banków oraz wartość depozytów, które są objęte gwarancjami BFG i w przypadku upadłości mogłyby zostać utracone. Różnica między wysokością kwot gwarantowanych a kwotą udzielonej pomocy kształtowała się dodatkowo i w latach 1996 - 2001 wyniosła łącznie 58 311 mln PLN. Oprócz efektów finansowych wystąpiły takie korzystne efekty pozafinansowe, jak: utrzymanie sieci placówek, utrzymanie miejsc pracy i poprawa sprawności działania banków. Ocena działalności pomocowej BFG nie jest jednoznacznie pozytywna. Sanacja na warunkach określonych w ustawie o BFG odbywa się bowiem na koszt wszystkich banków i narusza zasady gospodarki rynkowej.

II. ANALIZA PORÓWNAWCZA DYNAMIKI ZMIAN I KONDYCJI FINANSOWEJ BANKÓW KOMERCYJNYCH W LATACH 1992 i 2001

1. Uwagi wstępne

Uzupełnienie dotychczasowych rozważań stanowi porównanie zbiorowości banków komercyjnych w roku 1992 ze zbiorowością tych banków w roku 2001. Analiza oparta została na danych źródłowych, zamieszczonych przez „Gazetę Bankową” przy okazji publikowania przez nią rankingów banków: pierwszego, przedstawionego w roku 1993 (ranking ten oparty był na danych ze sprawozdań finansowych za rok 1992) oraz ostatniego, przedstawionego w lipcu 2002 (opartego na danych ze sprawozdań finansowych za 2001 rok).

Podstawą przeprowadzonych porównań były dwa rodzaje wskaźników:

- wskaźniki dynamiki wybranych wielkości w bankach komercyjnych;
- wskaźniki charakteryzujące kondycję finansową tych banków.

W roku 1993 na liście „Gazety Bankowej” znalazło się 100 banków, w tym 27 banków spółdzielczych. Ze względu na specyfikę spółdzielczego sektora bankowego, tej grupy banków nie uwzględniono w analizie. Badanie dynamiki wzrostu objęło wszystkie 73 banki komercyjne (lista tych banków – por. tabela 4), a listę rozważanych wskaźników zawiera tabela 6.

Więcej problemów przysporzyła analiza kondycji finansowej banków komercyjnych, ponieważ wśród opublikowanych wartości wskaźników finansowych występowały liczne braki. W związku z tym, jeżeli dla danego banku komercyjnego brakowała wartość tylko jednego wskaźnika, przyjmowano go na poziomie przeciętnym dla tych banków komercyjnych, dla których wskaźnik był podany³¹. Z powodu brakujących wartości kilku wskaźników finansowych, z analizy kondycji finansowej wykluczono: Agro-

³¹ Postąpiono tak w przypadku wskaźnika należności nieregularne do kredytów dla banków PeKaO, BIG, Raiffeisen, Bydgoski Bank Budownictwa; wskaźnika rentowności brutto i netto dla Bydgoskiego Banku Komunalnego S.A. oraz współczynnika wypłacalności dla PKO BP i BGŻ.

bank, Solidarność Chase, Creditanstalt, Międzynarodowy Bank w Polsce, CitiBank, Bank Wschodni, Polsko-Amerykański Bank Hipoteczny, Dolnośląski Bank Gospodarczy, Gospodarczy Bank Południowo-Zachodni, Bank Podlaski, Bank Ziemski, Polsko-Kanadyjski Bank Św. Stanisława. Ostatecznie analizą objęto kondycję finansową 61 banków komercyjnych, a listę wskaźników finansowych, które w tej analizie wykorzystano przedstawia tabela 7.

Tabela 6

Wskaźniki dynamiki wzrostu wybranych wielkości w bankach komercyjnych w latach 1992 i 2001

	Wskaźniki wzrostu							
		liczby oddz.	majątku trwałego	kapitału własnego	funduszy własnych	sumy bilansowej	kredytów	depozytów
1992	Średnia	2,03	3,28	2,25	2,10	2,77	2,78	3,38
	Odchylenie	1,86	4,06	2,36	2,07	2,64	4,72	4,25
	Max	12,00	26,74	13,50	13,91	15,29	37,39	22,48
	Min	1,00	0,93	1,00	0,79	0,86	0,75	0,54
	Współczynnik zmienności	0,92	0,81	0,95	1,02	1,05	0,59	0,79
2001		liczby oddz.	majątku trwałego	funduszy własnych brutto	funduszy własnych netto	sumy bilansowej	kredytów	
	Średnia	1,06	1,04	1,18	1,18	1,30	1,44	1,44
	Odchylenie	0,18	0,26	0,25	0,34	0,43	1,41	0,73
	Max	2,00	1,63	1,83	2,11	3,82	8,86	4,59
	Min	0,71	0,50	0,87	0,48	0,87	0,71	0,68
	Współczynnik zmienności	0,17	0,24	0,22	0,29	0,33	0,98	0,51

Źródło: Obliczenia własne na podstawie informacji źródłowych zawartych w „Gazecie Bankowej” 29/1993 i 7/2002.

W roku 2002 na liście „Gazety Bankowej” znalazło się jedynie 57 banków komercyjnych. Dla 46 spośród nich przeprowadzono analizę dynamiki zmian oraz pełną analizą finansową. W przypadku kilku banków konieczne okazało się uzupełnienie pojedynczych brakujących obserwacji (dla Banku Rozwoju Eksportu oszacowano majątek trwały, dla Kredyt Banku – należności nieregularne netto, dla Banku Ochrony Środowiska – placówki i zatrudnienie³², dla Banku Ochrony Środowiska, Rabobanku Polska oraz Banku Rozwoju Budownictwa Mieszkaniowego – współczynnik należności nieregularne netto do kredytów³³). Z powodu braku wartości kilku wskaźników, z analizy wykluczono: Société Generale, Bank Współpracy Europejskiej, GE Bank Mieszkaniowy, Bankgesellschaft Berlin Polska, GMAC Bank,

³² We wszystkich trzech przypadkach założono, że powtórzy się przyrost między rokiem 1999 i 2000.

³³ Przyjęto na poziomie przeciętnym dla tych banków, dla których współczynnik ten był znany (wartość 0,152).

Wybrane wskaźniki finansowe dla banków komercyjnych w latach 1992 i 2001

	Charakterystyka	Kapitał własny do kredytów	Kredyty do depozytów	Udział kredytów w sumie bilansowej	Należności nieregularne do kredytów	Udział papierów wartościowych w sumie bilansowej	Rentowność brutto	Rentowność netto	Stopa zwrotu z kapitału własnego (brutto)	Zysk brutto na zatrudnionego	Suma bilansowa na zatrudnionego	Zwrot (brutto) na aktywach	Współczynnik wypłacalności
1992	Średnia	0,51	1,19	0,43	0,20	0,11	0,21	0,12	0,36	0,25	5,56	0,03	24,78
	Odchylenie	0,58	1,17	0,19	0,17	0,13	0,22	0,16	0,66	0,64	6,04	0,03	28,97
	Max	3,09	7,95	0,84	0,76	0,60	1,41	1,01	5,18	4,56	31,30	0,15	182,80
	Min	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	1,20	0,00	3,20
	Współczynnik zmienności	1,14	0,99	0,44	0,83	1,18	1,07	1,34	1,85	2,59	1,09	0,92	1,17
2001	Charakterystyka	Fundusze własne brutto do kredytów	Kredyty do depozytów	Udział kredytów w sumie bilansowej	Należności nieregularne do kredytów	Udział papierów wartościowych w sumie bilansowej	Rentowność brutto	Rentowność netto	Stopa zwrotu z funduszy własnych brutto	Zysk brutto na zatrudnionego	Suma bilansowa na zatrudnionego	Zwrot (brutto) na aktywach	Współczynnik wypłacalności
	Średnia	0,282	4,430	0,476	0,152	0,152	0,326	0,228	0,068	0,086	5,446	0,010	18,885
	Odchylenie	0,232	10,997	0,205	0,124	0,100	0,490	0,398	0,152	0,146	5,799	0,014	14,549
	Max	1,347	62,000	0,961	0,635	0,354	1,687	1,520	0,398	0,526	27,862	0,056	103,600
	Min	0,068	0,235	0,113	0,008	0,000	-0,840	-0,850	-0,672	-0,048	1,025	-0,029	6,600
	Współczynnik zmienności	0,824	2,483	0,431	0,818	0,655	1,506	1,749	2,224	1,706	1,065	1,455	0,770

Źródło: Obliczenia własne na podstawie informacji źródłowych zawartych w „Gazecie Bankowej” 29/1993 i 7/2002.

Bank Wschodni, Bank Svenska Handelsbanken Polska, Bank Częstochowa, Bank Rozwoju Cukrownictwa oraz Śląski Bank Hipoteczny.

Należy podkreślić, że w przeprowadzonej analizie starano się dla obu lat zastosować tę samą listę wskaźników. Niestety w roku 2002 „Gazeta Bankowa” nie podała informacji nt. kapitału własnego banków, w związku z tym nie można było dla tego roku obliczyć żadnego wskaźnika, bazującego na tej wielkości i przy obliczaniu odpowiednich wskaźników oparto się na funduszach własnych brutto (por. tabele 6 i 7).

2. Ogólna charakterystyka banków komercyjnych w latach 1992 i 2001

Pierwszy etap analizy miał na celu wskazanie zasadniczych podobieństw i różnic charakteryzujących sektor banków komercyjnych w roku 1992 i w roku 2001 oraz stwierdzenie, na ile stanowiły one jednorodną zbiorowość. W tym celu, na podstawie zebranych dla poszczególnych banków informacji, dla każdego wskaźnika ustalono (por. tabela 6): jego wartość przeciętną dla całego sektora, odchylenie standardowe, wartość największą i najmniejszą oraz współczynnik zmienności.

Jak z tabeli 6 wynika, w roku 1992 sektor komercyjny charakteryzował się dużo wyższą dynamiką zmian niż dziesięć lat później (por. przeciętne wartości wskaźników dynamiki analizowanych wielkości). W roku 1992 szczególnie szybko przyrastały w bankach komercyjnych majątek trwały i depozyty – w obu przypadkach przeciętna wartość wskaźnika dynamiki wynosiła ponad 300%. Ponieważ w okresie szybkiego wzrostu często powstają „wąskie gardła”, w szczególności finansowe, pośrednio prowadzi to do wniosku, że początek lat 90. to okres, w którym funkcjonowanie banków szczególnie narażone było na upadłości. Jak jednak z wcześniejszych uwag i z tabeli 5 wynika, nie zawsze zagrożony niewypłacalnością bank ulegał w Polsce likwidacji w wyniku ogłoszenia jego upadłości. Dużo częściej banki takie przejmowane były przez inne, silniejsze banki komercyjne lub przez banki zagraniczne, a zewnętrznym efektem takiego procesu była zmiana nazwy banku.

W roku 2001 przeciętny poziom żadnego wskaźnika dynamiki nie przekroczył wartości 150%, przy czym w przypadku majątku trwałego i liczby oddziałów wyniósł odpowiednio zaledwie 104% i 106%. Bliższa analiza danych zawartych w tabeli 6 przekonuje także o tym, że banki komercyjne ze względu na tempo wzrostu stały się obecnie zbiorowością zdecydowanie bardziej jednorodną. Świadczą o tym z jednej strony minimalne i maksymalne wartości, jakie poszczególne wskaźniki przyjmowały dla banków w roku 1992 i obecnie, jak też wartości współczynnika zmienności. Szczególnie duże wartości tego współczynnika w roku 1992 przekonują o tym, jak bardzo niejednorodna była wtedy badana zbiorowość.

Statystyki charakteryzujące wybrane wskaźniki finansowe dla analizowanych banków zawiera tabela 7. Jak z tabeli tej wynika, również pod

względem kondycji finansowej banki komercyjne stanowiły zbiorowość bardzo niejednorodną. O ile w roku 1992 największą zmiennością w analizowanej grupie banków charakteryzował się wskaźnik określający wielkość zysku brutto na jednego zatrudnionego, o tyle w roku 2001 był to wskaźnik określający stosunek kredytów do depozytów w banku. W obu latach najmniej zróżnicowane okazały się banki komercyjne ze względu na udział kredytów w sumie bilansowej. Przeciętna wartość tego wskaźnika prawie się w ciągu 10 lat nie zmieniła i oscylowała nieco powyżej 40%. Na podkreślenie zasługuje poprawa rentowności (zarówno brutto, jak i netto) banków komercyjnych oraz poprawa (obniżenie) wartości wskaźnika należności nieregularne do kredytów. Inne zaobserwowane zmiany to:

- obniżenie pokrycia kredytów kapitałami własnymi,
- szybszy wzrost udzielanych kredytów w stosunku do przyjmowanych depozytów, w wyniku czego odpowiedni wskaźnik przyjął w 2001 r. wartość mniejszą niż w roku 1992,
- obniżenie zwrotu brutto na aktywach,
- obniżenie efektywności pracy personelu bankowego, o czym świadczy fakt, że wartość zysku brutto na 1 zatrudnionego była w roku 2001 niższa niż w roku 1992.

3. Grupy banków podobnych w sektorze banków komercyjnych

Dotychczasowa analiza wykazała, że zarówno pod względem dynamiki wzrostu, jak i kondycji finansowej banki komercyjne były zbiorowością niejednorodną, zwłaszcza w roku 1992. To stało się przesłanką do podjęcia drugiego etapu analizy: próby wyodrębnienia ze zbiorowości banków komercyjnych funkcjonujących w roku 1992 podzbiorów banków podobnych. W tym celu zastosowano metodę wielowymiarowej analizy statystycznej, zwaną analizą skupień.

Zasadniczym celem tej części analizy było określenie, na ile podobne były do siebie banki, które upadły lub z powodu przeżywanych trudności przejęte zostały przez inne banki.

3.1. Ogólna charakterystyka analizy skupień

Analiza skupień oznacza grupę metod statystycznych, których zasadniczym celem jest wyodrębnianie w zbiorowości obiektów jej „bardziej jednorodnych” podzbiorów. Metody te wykorzystuje się by ustalić, czy zbiór zawierający wiele obiektów, opisanych w sposób wielowymiarowy, tzn. za pomocą wartości wielu zmiennych zawiera pewne „regularne” skupienia, a jeżeli tak, to jakie są cechy charakterystyczne obiektów z poszczególnych skupień. Procedury wyodrębniania podzbiorów skonstruowane są w taki sposób, by obiekty zaliczone do tego samego podzbioru były do siebie „bardziej podobne” niż obiekty zaliczone do dwóch różnych podzbiorów.

Dwa podstawowe zagadnienia związane z analizą skupień, to dobór zmiennych charakteryzujących poszczególne obiekty oraz sposób zdefiniowania miernika ich nie/podobieństwa. W prezentowanej dalej analizie „objektami” są polskie banki komercyjne funkcjonujące w roku 1992, scharakteryzowane za pomocą wskaźników dynamiki i wskaźników finansowych. Jako miarę ich zróżnicowania przyjęto odległość Euklidesową.

3.2. Wyniki analizy empirycznej

Analizę przeprowadzono w dwóch etapach. Pierwszy etap polegał na sprawdzeniu, na ile skupień w sposób „naturalny” dzielą się analizowane banki. Zastosowano w tym celu tzw. algorytm Warda. Analiza uzyskanych diagramów prowadziła do wniosku, że ze względu na wskaźniki dynamiki „naturalny” będzie podział badanej zbiorowości na cztery jednorodne skupienia, a ze względu na wskaźniki finansowe – na pięć skupień. W drugim etapie analizy, w celu wyodrębnienia skupień zastosowano tzw. algorytm k-średnich. Uzyskane wyniki przedstawiają tabele 8 i 9. Ich uzupełnieniem są wykresy 1 i 2 przedstawiające przeciętne (znormalizowane³⁴) wartości poszczególnych wskaźników w wyodrębnionych skupieniach.

Analiza skupień oparta na wartościach wskaźników dynamiki prowadzi do wniosku, że trzy banki charakteryzowały się wyjątkowo wysoką dynamiką zmian i zdecydowanie odbiegały od reszty zbiorowości. Były to: tworzące skupienie I – BZR i PKO oraz tworzący skupienie II – GECOBANK. Z tych trzech banków do dziś funkcjonuje tylko PKO BP, natomiast BZR i GECOBANK zostały przejęte przez inne instytucje.

Tabela 8

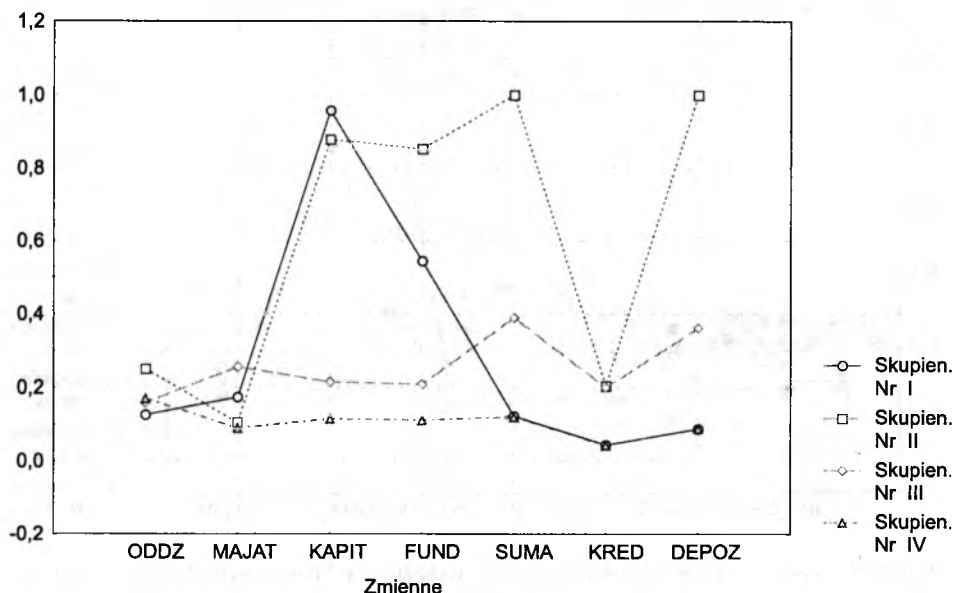
Skupienia banków „podobnych” ze względu na wartości wskaźników dynamiki w 1992 r.

Numer skupienia	Banki
Skupienie I (2)	BZR, PKO
Skupienie II (1)	GECO
Skupienie III (13)	AMER, BOS, CHASE, CZEST, DEG, GBG, GBW, KRAK, ŁTK, POSN, STARO, WREG, ZIEM
Skupienie IV (57)	AGRO, ANIM, BALT, BBB, BBK, BDK, BGK, BGZ, BH, BIG, BISE, BPH, BPL, BRC, BRE, BRR, BŚW, BUD_B, BUG, BZ, CA, CITI, CUKR, CUPR, DBG, GBGK, GBH, GBPZ, GDAN, GLOB, HIP, INTER, INV, KB, KOMUN, MEGA, MIEDZ, MORS, PBG, PBK, PBR, PEKAO, PIERW, POCZ, PODL, POMBK, PRAC, REG, RAIF, BŚL, SOPOT, SPOL, STAN, TUR, WBCU, WBK, WSCH,

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Gazety Bankowej”.

³⁴ Normalizacja jest zabiegiem formalnym koniecznym przy przeprowadzaniu wielowymiarowej analizy obiektów w oparciu o różnoimienne zmienne (wskaźniki). Zabieg ten pozwala sprowadzić wszystkie takie zmienne do porównywalności.

Wykres średnich każdego skupienia



Wykres 1. Przeciętne znormalizowane wartości wskaźników dynamiki dla wyodrębnionych skupień w 1992 roku

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Gazety Bankowej”.

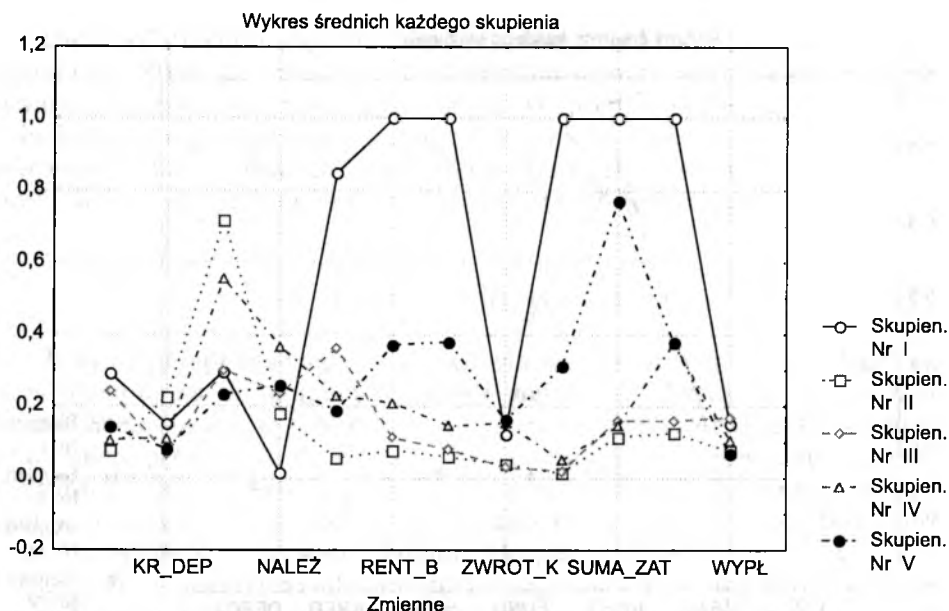
Trzynaście banków tworzących skupienie III przewyższało pod względem dynamiki zmian banki, które wyodrębnione zostały w skupieniu IV. Co ciekawe, banki, które w wyniku trudności finansowych upadły znalazły się w obu tych skupieniach. Prowadzi to do wniosku, że wartości wskaźników dynamiki nie dały jednoznacznego wskazania na zagrożenie banku upadłością. Jednocześnie nasuwa się jednak inny możliwy wniosek – że w roku 1992 większość polskich banków była zagrożona upadłością, tylko niektórym udało się z tego „wyjść”.

Tabela 9

Skupienia banków „podobnych” ze względu na wartości wskaźników finansowych w 1992 r.

Numer skupienia	Banki
Skupienie I (1)	PBR
Skupienie II (25)	ANIM, BALT, BBB, BBK, BGŻ, BOS, BRR, CUKR, DEG, GBG, GBH, INTER, INV, KB, KRAK, ŁTK, MEGA, MORS, PBG, POSN, REG, BRC, SOPOT, SPOL, TUR, WBCU
Skupienie III (15)	BIG, BŚW, BUG, CUPR, GBGK, GBW, GECO, GLOB, KOMUN, PEKAO, PIERW, POCZ, PRAC, STARO, WREG
Skupienie IV (16)	BDK, BGK, BISE, BPH, BRE, BUD_B, BZ, BZR, CZEST, GDAN, HIP, PBK, PKO, BPŁ, BŚL, WBK
Skupienie V (3)	AMER, BH, RAIF

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Gazety Bankowej”.



Wykres 2. Przeciętne znormalizowane wartości wskaźników finansowych dla wyodrębnionych skupień w 1992 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Gazety Bankowej”.

Pod względem wartości wskaźników finansowych zdecydowanie pozytywnie odbiegał od reszty banków Polski Bank Rozwoju (por. wykres 2). Prezentowana analiza potwierdziła więc decyzję Gazety Bankowej, która sklasyfikowała ten bank w 1993 na I miejscu w rankingu. Przeprowadzony na podstawie kondycji finansowej „przydział” banków, wobec których przeprowadzono procesy upadłościowe nie dał jednoznacznych wyników – zostały one bowiem przyporządkowane zarówno do skupienia II, jak i III. Dopiero bardziej wnikliwa analiza losów banków ze skupienia II prowadzi do wniosku, że to właśnie ta grupa obejmowała większość banków przeżywających później trudności finansowe i zagrożonych upadłością. Spośród 25 banków zaliczonych do tej grupy, aż 13 zostało przejętych przez inne banki, wobec dwóch ogłoszono upadłość, dwa w wyniku zmiany właściciela zmieniły również nazwę, dwa kolejne są obecnie kontrolowane przez inne banki, a Wschodni Bank Cukrownictwa przeżywa poważne kłopoty finansowe.

Warto zauważyć, że na tle innych, skupienie to charakteryzowały:

- najwyższy udział kredytów w sumie bilansowej i najwyższy stosunek kredytów do depozytów;
- najniższy kapitał własny w stosunku do kredytów, udział papierów wartościowych w sumie bilansowej, najniższa rentowność (zarówno brutto, jak i netto), suma bilansowa na zatrudnionego i najniższy zwrot na aktywach.

Tak więc przeprowadzona przez nas analiza skupień potwierdziła, że w świetle przyjętych w badaniu wskaźników finansowych, istnieje wyraźne podobieństwo banków, które upadły lub z powodu przeżywanych trudności

przejęte zostały przez inne banki. Wskazuje to jednocześnie na konieczność prowadzenia dalszych badań mających na celu skwantyfikowanie tego podobieństwa, bo jest to punkt wyjścia dla zrozumienia procesów upadłościowych banków (ich przyczyn i przebiegu) oraz konstrukcji modeli dla prognozowania tego zjawiska.

BIBLIOGRAFIA

- [1] *Bankowość*, red. W. Jaworski, Poltext, Warszawa 2000.
- [2] Dąbrowska K., Gruszczyński M., *Kapitał zagraniczny w Polsce*, PWN, Warszawa 2001.
- [3] Miklaszewicz A., *Samopowielające się bankructwa*, „Prawo i Gospodarka” 1999, nr 78.
- [4] *Raporty Roczne NBP 1998, 2000*.
- [4] Solarz J., *Zarządzanie strategiczne w bankach*, Poltext, Warszawa 1997.
- [5] *Sytuacja finansowa banków w 2001 roku. Synteza*, GINB, Warszawa 2002.
- [6] Zombirt J., *Zagraniczne banki w Polsce*, w: *Korporacje międzynarodowe w Polsce*, pod red. A. Zorskiej, Difin, Warszawa 2002.
- [7] Zdanowicz B., Obal T., *Pierwotne źródło – złe zarządzanie*, „Bank” 1999, nr 3.

COMMERCIAL BANK BANKRUPTCY PROCEEDINGS AGAINST THE BACKGROUND OF BANKING EVOLUTION BETWEEN 1989 AND 2001

S u m m a r y

The article gives an account of the evolving Polish banking sector after 1989 with a special focus on bankruptcy proceedings and taking over troubled banks by other financial institutions. The account is complemented with an analysis of the change dynamics and financial conditions of commercial banks in 1992 and 2001. The main goal of the analysis was to determine whether there are any common features of the banks that either became insolvent or were taken over following their financial problems.